

מבט על, גיליון 1100, 22 באוקטובר 2018

פרשת חשוקג'י: אתגר ליחסי ארצות הברית-ערב הסעודית וליציבות הממלכה

אלדד שביט ויואל גוז'נסקי

פרשת חשוקג'י, שעדין רחוקה מסיומה, מציבה את האתגר המשמעותי ביותר ליחסי ארצות הברית וערב הסעודית מאז פיגועי הטרור בארצות הברית בספטמבר 2001. תגובת ארצות הברית עד כה משקפת את התפתלות הממשל בין הבנתו כי התנהלות ערב הסעודית אינה יכולה לעבור ללא תגובה, לבין שאיפה לא להודות בכישלון מדיניותו לראות בממלכה את עמוד התווך של מדיניותו במזרח התיכון, בדגש על המאמצים להכלתה של איראן. ההתפתחויות האחרונות מחזקות את אי השקט הפנימי שקיים כבר מזה זמן בממלכה, על רקע התנהלותו המתעמתת של יורש העצר, מחמד בן סלמאן. תקופה של אי יציבות בממלכה, אליה חשוב להיערך, ויותר מכך זעזועים אפשריים ביחסי ארצות הברית עם ערב הסעודית, צפויים לפגוע ישירות באינטרסים של ישראל וביכולתה לראות בממלכה שותף מעשי בקידום של יעדים משותפים.

ההודעה הסעודית כי העיתונאי ג'מאל חשוקג'י מת במהלך קטטה בקונסוליה הסעודית באיסטנבול וכי נעצרו ופוטר אשמים ובכללם בכירים, זכתה אמנם לתגובה ראשונית חיובית מצד הנשיא דונלד טראמפ, אך הבית הלבן, כמו גם מנהיגים אחרים בעולם, מדגישים כי הפרטים שנמסרו אינם שלמים ועל הסעודים מוטלת החובה להמשיך בחקירה ולתת מענה לשאלות רבות, שעדין דורשות הבהרה. כן מתרבות הדרישות לעריכת חקירה בינלאומית עצמאית בנושא. גורמים במערב, כולל שר האוצר האמריקאי ושרי האוצר של בריטניה, גרמניה, צרפת וכן ראש קרן המטבע הבינלאומית, הודיעו כי לא ישתתפו בוועידה בחסותו של יורש העצר, האמורה להתקיים (23-25 באוקטובר) בריאד, תחת הכותרת "יוזמת ההשקעות העתידיות".

תגובות הנשיא טראמפ וגורמי הממשל האחרים מאז תחילת הפרשה משקפות התפתלות הנעה בין הבנה כי התנהלות ערב הסעודית אינה יכולה לעבור ללא תגובה, לבין שאיפה לא להודות בכישלון המדיניות עד כה מול הממלכה, בכלל זה ההחלטה להטיל את יהבם על יורש העצר, מחמד בן סלמאן, ובעיקר לאור הסיכון כי יפגעו אינטרסים שהוגדרו על ידי הנשיא כחיוניים. על המדוכה:

- דימויו של הנשיא: מצד אחד מקונן החשש כי הפרשה תטיל צל כבד על שיקול הדעת של הנשיא. בדיווחים עיתונאים צוין כי הנשיא טראמפ הדגיש בדלתיים סגורות שיחסיו ההדוקים של חתנו ג'ארד קושנר עם יורש העצר הסעודי מהווים נטל על המדיניות האמריקאית. הנשיא וממשלו מבינים כי כבר עתה הם נתפסים כמי שההנהגה בערב הסעודית התייחסה אליהם כמובן מאליו, על יסוד הערכה ש"הם מונחים בכיסים" ובתגובתם יסייעו לממלכה להתגבר על השלכות הפרשה. מנגד, טראמפ אינו מעוניין להיתפס כמנהיג חלש והססן.

- סוגיות כלכליות: הנשיא טראמפ חוזר ומדגיש בהתבטאויותיו את המחיר של פגיעה בהשקעות הסעודיות בארצות הברית, ובעיקר לאור ההבטחות לרכוש אמל"ח בהיקף של 110 מיליארד דולר (הגם שמדובר בעסקאות שספק אם חלקן יצאו לפועל). את החשיבות שהוא מייחס לכך ולסיכונים האפשריים אם יוטלו סנקציות על ערב הסעודית יש להעריך גם על רקע ההיערכות לבחירות

האמצע (נובמבר 2018) לקונגרס והרצון לנצל את השיפור במצב הכלכלי בארצות הברית כמנוף לשיפור סיכוייהם של מועמדים רפובליקנים להיבחר. יצוין כי בסוגיה הסעודית, בניגוד לפרשת השופט העליון ברט קוואנו, בולטים פערים משמעותיים בין הנשיא טראמפ לבין מחוקקים רפובליקנים מובילים, הנחשבים מקורבים לנשיא, אשר דורשים כי ארצות הברית תגיב בנחישות למעשיה של ערב הסעודית.

• המדיניות האזורית: עוד קודם לפרשת חשוקג' התעוררו בארצות הברית סימני שאלה אשר ליכולתה של ערב הסעודית לממש הלכה למעשה את התפקיד המרכזי שייעד לה ממשל טראמפ בקידום מאמציו להכיל ולרסן את התנהלותה של איראן במזרח התיכון. בארצות הברית, כמו בישראל, תלו תקוות רבות במחמד בן סלמאן וראו בו שותף למאבק באיראן ולתהליך שלום אזורי. אך ניכר כי בקרב רבים בארצות הברית חלה התפכחות מאותן תקוות, בעיקר על רקע מורת רוח מהתנהלות ערב הסעודית במלחמה בתימן, במשבר מול קטאר ואירוע מעצרו הזמני של ראש ממשלת לבנון, סעד אל-חרירי בריאד.

לפי שעה, הדי הפרשה אינם שוככים בארצות הברית ובזירה הבינלאומית, גם לאחר ההודעה הסעודית בדבר הקטטה שפרצה בקונסוליה. יודגש, כי ישנם גורמים רבים ובכלל זה בזירה האזורית (טורקיה, איראן וקטאר), שאינם מעוניינים לתת לפרשה לרדת מסדר היום. סביר כי גם הממשל האמריקאי, יתכן שבליט ברירה, טרם אמר את המילה האחרונה אשר לתגובתו לפרשה. ספק אם ניסיונו של הנשיא טראמפ לקבע בתודעה את הצורך להבחין בין מחדליה של ההנהגה בערב הסעודית לבין רצונו לשמר את מעמדה של הממלכה כשותף אסטרטגי חשוב ואמין יחלחל כך שידעכו הלחצים עליו להגיב בחריפות.

פרשת חשוקג', שעדיין רחוקה מסיומה, מציבה את האתגר המשמעותי ביותר ליחסי ארצות הברית וערב הסעודית מאז פיגועי הטרור בארצות הברית בספטמבר 2001. לפחות במובן אחד היא אף יותר חמורה - הסיכון ליציבות הפנימית בערב הסעודית. בעת מתקפת הטרור בארצות הברית הייתה משפחת המלוכה מלוכדת והתגייסה לשמר את האינטרסים המשותפים שלה. למשבר הנוכחי מגיעה המשפחה שהיא אינה מלוכדת ולבן סלמאן מתנגדים משורות הממסד הדתי, וגם מצד אחיו למחצה ודודיו. תחת שלטון קולקטיבי של משפחת אל-סעוד על ענפיה השונים – שיצר איזונים ובלמים ושהתוצר שלו היה מדיניות שקולה וזהירה, התואמת את היכולות והאינטרסים הסעודים - בן סלמאן הנהיג שלטון יחיד ריכוזי, הנוקט דרכים אלימות כדי להשתיק את מבקריו.

בית המלוכה הופתע מעוצמת וחרירות התגובות במערכת הבינלאומית לפרשת חשוקג' ונראה כי לא נערך להתמודד עם השלכותיה. בהיבט הפרסונאלי, השגריר בושינגטון, אחיו של מחמד, חלד בן סלמאן, שיתכן ומיועד לו מכאן ואילך תפקיד מרכזי בתהליך קבלת ההחלטות (שנעדר עד כה חשיבה ותכנון), הובהל חזרה לריאד. בהיבט המדיניות, נראה שהמלך מבין שבנו, יורש העצר, הרחיק לכת ויש לרסנו ולחזור למדיניות שקולה וזהירה יותר, שלא תגרור ביקורת מיותרת מבית ומחוץ. הבעיה, היא, שהמלך עצמו ישיש וחולה ולא ברורה לחלוטין מידת יכולתו לשלוט בנעשה. מכאן החשש לפגיעה ביציבות הממלכה.

לושינגטון, כמו גם לירושלים, יש אינטרס בשמירה על יציבות הממלכה. לפיכך, ריאד בתורה יכולה להבליט את הנכסיות שלה ולהציע, כדי להרחיק מעל עצמה כמה מההשלכות השליליות שיתכנו לפרשת חשוקג', להגביר את מאמציה בקמפיין נגד איראן ואף לנסות ולשכנע כי אין

תחליף להנהגתה הנוכחית, גם בהיבט הרפורמות הפנימיות הנחוצות. זאת, הגם שפרמטרים כלכליים מרכזיים הורעו מאז מונה בן סלמאן כיורש עצר. בין השאר, היקף ההשקעות הזרות בממלכה (FDI) נמצא בשפל של 14 שנה - \$1.4 מיליארד דולר ב-2017 - בשל חשש של משקיעים זרים, וגם ובעלי הון סעודים מוציאים את כספם מהממלכה בקצב חסר תקדים.

על רקע זה, בולט החשש בממשל האמריקאי כי התדרדרות אפשרית ביחסי שתי המדינות תמחיש כי ההימור של הנשיא טראמפ על ההנהגה הסעודית כעמוד התווך של מדיניותו במזרח התיכון היה מוטעה. הלכה למעשה, כאשר גובר האיום על יציבותה הפנימית של הממלכה וערב כניסתו לתוקף של סבב הסנקציות המשמעותיות על איראן, מתחזקים סימני השאלה בדבר תקפותה של האסטרטגיה האמריקאית, שתכליתה להכיל את איראן באזור בהתבסס על קואליציה ערבית בהובלת ערב הסעודית, שאמורה הייתה להיות "הרגל על הקרקע" שמניעה את המהלכים האופרטיביים לבלימת איראן.

רבים במערב ובישראל, המונעים מאינטרסים שונים, קשרו כתרים לראשו של בן סלמאן למרות תמרורי האזהרה שהופיעו זה מכבר. אי הודאות בממלכה רבה והרגישות עוד תגבר לקראת העברת הכתר. לא זו בלבד שזו הפעם הראשונה שהכתר אמור לעבור לנכד של מייסד הממלכה, אלא שיוורש העצר צבר מתנגדים רבים ועדיין לא ייצב את מעמדו. תקופה של אי יציבות בערב הסעודית, ויותר מכך זעזועים ביחסי ארצות הברית עם הממלכה, צפויים לפגוע ישירות באינטרסים של ישראל וביכולתה לראות בה שותף מעשי בקידום של יעדים משותפים.